

Sloboda izražavanja u zemlji medijskih čudesa

SLOBODA GOVORA U BOSNI I HERCEGOVINI ILI SVE ĆE TO INTERNET POZLATITI

Uvod koji obećava

Na papiru, Bosna i Hercegovina djeluje kao primjer zalaganja za poštovanje osnovnih ljudskih prava. Ustav ove zemlje je među nekoliko u svijetu koji dozvoljavaju direktnu domaću primjenu međunarodnih pravnih instrumenata.¹ Iz toga proizlazi da je Evropska konvencija o ljudskim pravima s članom 10,² koji se odnosi na slobodu izražavanja, zapravo sastavni dio osnovnog zakona ove zemlje. U skladu s ovim odredbama, Bosna i Hercegovina je prva zemlja u jugoistočnoj Evropi koja je dekriminalizovala klevetu. Povjerljivi izvori podataka su zaštićeni i novinari ih ne smiju otkriti. Pristup javnim informacijama osiguran je zakonom.

S druge strane, 3,9 miliona stanovnika Bosne i Hercegovine je “zatrpano” pisanim i elektronskim medijima. U državi djeluje najmanje osam novinskih kuća: Dnevni avaz, Dnevni list, Oslobođenje, Nezavisne novine, Glas Srpske, Press RS, EuroBlic i Večernji list. Tu je i nekoliko političkih magazina: Dani, Slobodna Bosna, Reporter i Start.

U Bosni i Hercegovini postoje oko 144 radiostanice te 45 televizijskih stanica, uključujući i javne servise. Od 144 radiostanice, 65 je javnih a 79 privatnih. Većina javnih radiostanica pripada opštinskim i kantonalnim vlastima. Od 45 televizijskih stanica, 30 je privatnih a 15 javnih. Dvanaest javnih stanica je pod kontrolom opštinskih ili kantonalnih vlada, a tri djeluju u okviru Javnog RTV sistema: BHT1 na državnom nivou, FTV na nivou Federacije BiH i RTRS na nivou Republike Srpske. Osim njih tri, još se dvije stanice mogu terestrijalnim putem gledati u najvećem dijelu zemlje: OBN i PINK.

Ali ne dajte da vas ovako impozantna zakonska regulativa i medijska infrastruktura zavaraju, stvarnost je mnogo drugačija ili sloboda govora je mnogo zahtjevnija.

¹ Na “slobodu izražavanja” odnosi se tačka (h) stava 3 člana II. Važna sveobuhvatna odredba u vezi sa ovim i drugim osnovnim pravima sadržana je u stavu 2 člana II: “Prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima”, navodi se u članu 2 stav 2 Ustava Bosne i Hercegovine.

² Svako ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i saopštavanja informacija i ideja bez uplitanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da podvrgnu režimu dozvola ustanove koje obavljaju djelatnosti radija ili televizije te kinematografsku djelatnost. 2.1. Kako ostvarivanje tih sloboda obuhvata dužnosti i odgovornosti, ono može biti podložno formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom, koji su u demokratskom društvu neophodni u interesu državne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, radi sprečavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala, radi zaštite ugleda ili prava drugih, radi sprečavanja odavanja povjerljivih informacija ili radi održavanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.

Mediji iz prošlog vijeka

Pored toliko novina, časopisa, radija i televizija bilo bi sasvim očekivano da građani Bosne i Hercegovine imaju lak pristup medijima i mogućnost da javno iskažu svoje mišljenje. Ali pokazalo se da se riječ „malog“ čovjeka danas malo čuje, a još manje uvažava u Bosni i Hercegovini, a evo i zašto.

Najveći broj medija iz prošlog vijeka omogućava samo jednosmjernu komunikaciju, gdje se građanin najčešće nalazio u ulozi pasivnog primaoca informacija. Pri tome moramo imati u vidu da se većina medija u Bosni i Hercegovini, a zašto ne reći - i u svijetu, nalazi pod nekom vrstom kontrole: od strane vlasnika, vlasti, neke političke partije ili ideologije, oglašivača i slično. Prosto rečeno, uloga medija iz prošlog vijeka nije bila stvaranje javnog prostora u kojem bi se slobodno razmjenjivale ideje i argumenti, već kontrola informacija i indoktrinacija građana.

Takođe je važno napomenuti, a tiče se i medija, da danas u Bosni i Hercegovini postoje najmanje tri javna mnijenja podijeljena po etničkim principima (srpski, hrvatski i bošnjački), a u svakom od tih javnih mnijenja dominiraju mediji one etničke grupe koja je u većini. Istraživanja (Puhalo, 2009) pokazuju da svaka etnička grupa preferira “svoje” medije i ne obraća mnogo pažnje o tome šta se piše ili govori u medijima koji nisu “naši”. Ta tri javna mnijenja služe političkim “elitama” Srba, Hrvata i Bošnjaka da kreiraju tri realnosti u skladu sa svojim interesima.

A onda je došao internet i donio sa sobom...

Sajtove, portale, forume, blogove i društvene mreže - interakciju.

Prema podacima Regulatorne agencije za komunikacije u Bosni i Hercegovini je 2004. godine internet koristilo 15,1% stanovnika (585.000), dok se krajem decembra 2011. godine taj procenat popeo na 57% ili 2,184.500. Istovremeno, u 2004. godini u Bosni i Hercegovini su internet usluge pružala 42 davaoca, a 2012. godine taj broj je iznosio 75 (<http://rak.ba/bih/index.php?uid=1272548129>).

Sa novom infrastrukturom došle su i nove mogućnosti, a ja ću navesti samo neke:

1. Interakcija medija i primaoca informacija

Internet je donio dvosmjernu komunikaciju u medije. Najednom su se sadašnji i bivši stanovnici Bosne i Hercegovine našli u situaciji da pored toga što mogu da čitaju informacije, iste i komentarišu, ali i da komentarišu komentare. Više niko nije mogao

ostati nedodirljiv: ni mediji, ni novinari ni akteri priča (političari, biznismeni, analitičari i dr.), ni komentatori. Niko!

2. Anonimnost komentatora

Slobodi govora na internetu posebno je doprinijela mogućnost da komentator ostane anonimn. Upravo ta anonimnost je mnoge građane ohrabrila da slobodno iznose svoje mišljenje, što je samo po sebi dobro, dok se ta sloboda ne pretvori u svoju suprotnost kao što je jezik mržnje i lično vrijeđanje. Ipak moramo imati na umu da jezik mržnje nije toliko prisutan (oko 1% od preko 46.000 analiziranih medijskih proizvoda) u samim informacijama koliko u komentarima i kolumnama (<http://www.slobodnaevropa.org/content/lejla-turcilo-govor-mrznje-u-bh-medijima-se-smanjuje/24924671.html>). Iako ne odobravam ni jedan oblik nasilja u medijima, možemo konstatovati da je virtualna Bosna i Hercegovina mnogo iskrenija nego Bosna i Hercegovina iz realnosti, barem kada se radi o njenim građanima.

3. Dijeljenje informacija

Osim komentarisanja informacija na sajtovima medija ili portalima, pojavom društvenih mreža građani su mogli određene informacije podijeliti sa drugim ljudima, postavljajući ih najčešće na facebook ili twitter. To je dovelo do toga da određene informacije postaju enormno čitane i komentarisane, ne zato što su mediji procijenili da su zanimljive i vrijedne već zato što su to odlučili čitaoci, gledaoci i slušaoci.

4. Informisanje više ne zavisi od mjesta gdje se nalazite

Internet je ukinuo barijere vremena i prostora u čitanju i prikupljanju informacija. Sada je samo potrebno da budete brzi, tačni i zanimljivi da biste bili čitani. Čitanje nekog portala iz Banjaluke, Mostara ili Sarajeva postaje jednako dostupno stanovnicima tih gradova i ljudima sa drugih kontinenata. To interakciju čini veoma živom i raznovrsnom jer komentatori dolaze iz različitog socijalnog, ekonomskog i političkog miljea, sa različitim životnim iskustvima. Vjerovatno su to i glavni razlozi zbog kojih se komentarisanje veoma lako pretvori u govor mržnje i vrijeđanje.

5. (Ne)Kompetentnost komentatora

Internet je dao ljudima jednake mogućnosti da izraze svoje mišljenje. Naravno, moramo imati na umu da se čitajući neke komentare, pogotovo duži period, veoma lako može prepoznati kompetentnost komentatora. Veoma često se dešava da pojedini komentatori postanu istinske zvijezde interneta, jer su njihovi komentari pametni, odmjereni i zanimljivi. Ipak, mnogo češće možemo da pročitamo komentare i mišljenja koja se zasnivaju na pogrešnim interpretacijama teksta, neznanju, stereotipima i mržnji.

6. Ne moraš biti novinar da bi kreirao informaciju

Internet i moderne tehnologije su po prvi put omogućile “malom čovjeku” da kreira i plasira informaciju, bez velikih materijalnih troškova. Građani su najednom i sami postali “novinari”. Slanje informacije, fotografije ili komentara podstiču i sami mediji. Svakako da tu se javlja opasnost da se informacija koju plasira “amater” kasnije pokaže kao netačna, ali zarad ekskluzive i atraktivnosti medija to se toleriše.

Muke po informativnom programu

Sve gore navedeno stavilo je na muke klasične medije koji su navikli da imaju ne samo monopol na informaciju već i na njenu interpretaciju. Danas to više nije tako. Sve češće se dešava da neku informaciju prvo saznamo na twitteru ili facebooku, a ne preko klasičnih medija. Znači, mediji polako gube monopol nad informacijama. Ono što je mnogo značajnije je činjenica da mediji, a pogotovo oni koji se bave informativom, gube ekskluzivno pravo da interpretiraju informacije. Onoga trenutka kada se neka informacija pojavi na internetu ona biva komentarisana i interpretirana od strane velikog broja različitih ljudi na društvenim mrežama. Kao rezultat toga imamo “bajate” informacije (stare manje od osam sati) u centralnim vijestima i dnevnicima, koje često izazivaju podsmijeh gledalaca, čitalaca i slušalaca zbog njihove jednostrane interpretacije.

Umjesto zaključka

Klasični mediji u Bosni i Hercegovini u najvećem broju slučajeva služili su pojedinim interesnim grupama za ostvarivanje sopstvenih interesa i ciljeva. Pojavom interneta, a pogotovo njegovim involviranjem u gotovo sve tehničke i društvene sfere života, pojavile su se alternative tim medijima koje su omogućile “malom čovjeku” iznošenje vlastitog mišljenja i polemiku, ali i govor mržnje i uvrede. Postavlja se pitanje da li zbog tih negativnih stvari koje prate internet kao oazu slobode mišljenja, isti treba ograničavati pravilima i zakonima iza kojih stoji država? Ostaje i otvoreno pitanje da li je vrijeme medijskih dinosaurusu (radio, televizija i novine) prošlo, a da li će nove tehnologije pomoći ljudima da stanu na svoje noge, kažu šta misle, i žive uspravno.

Srđan Puhalo je društveni analitičar i produktivni korisnik Twitter-a